

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 321

СПАДОК РЕЖИМУ «ЧЕРВОНИХ КХМЕРІВ» ЯК ОДНА З ПЕРЕШКОД СТАБІЛІЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ КАМБОДЖІ

Біденко А.І.

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

У статті проаналізовано фактори нестабільності в сучасній Камбоджі. Охарактеризовано наслідки режиму «червоних кхмерів» 1975-1979 рр. Розглянута роль Надзвичайного трибуналу Камбоджі. Увага акцентована на загрозах дестабілізації соціально-політичної системи держави. Запропоновано бачення перспектив подолання тоталітарного минулого Камбоджі.

Ключові слова: Камбоджа, червоні кхмери, геноцид, тоталітаризм, трибунал.

Постановка проблеми. Режим «червоних кхмерів» 1975-1979 рр. під проводом Пол Пота є яскравим прикладом втілення на практиці тоталітарних доктрин. Незважаючи на певну поширеність серед світової спільноти думки, що згадування тоталітарного минулого у XXI столітті є неактуальним, адже тоталітарні режими залишилися у минулому; така позиція є дещо оптимістичною. На прикладі сучасної Камбоджі можна побачити, як тоталітарне минуле і нині істотно впливає на формування владних відносин, масової свідомості та курсу зовнішньої політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час дослідження була проаналізована значна частина наукових публікацій, присвячених режиму «червоних кхмерів» та перспективам подолання тоталітарного минулого у Камбоджі. В першу чергу, варті уваги такі публікації, як: «Бомби над Камбоджею» Т. Оуена і Б. Кірнана, «Історія Камбоджі» Д. Чандлера та «Режим Пол Пота: раса, влада, геноцид у Камбоджі під владою червоних кхмерів» Б. Кірнана. З-поміж інших помітних праць, в яких розглядається проблематика масового терору під проводом «червоних кхмерів»: «Геноцид у Камбоджі і Руанді: нові перспективи» під редакцією С. Е. Кук, «Камбоджа» Х. Джарвіс, «Геноцид у Камбоджі: документи судового процесу Пол Пота і Іенг Сарі» під редакцією Г. Дж. де Найка, К. Дж. Робінсона, Дж. Квіглі. К. Мунтхіг та В. Мещеряков також досліджували стан суспільної думки щодо ролі Пол Пота в історії Камбоджі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Режим Пол Пота не тільки створив в історії прецедент масового терору, але й того, як більш ніж через тридцять років у суспільній свідомості є помітними наслідки тоталітарного режиму. Сьогодні як політична, так і економічна ситуація в Камбоджі характеризується нестабільністю і, як результат, великою кількістю зовнішніх і внутрішніх проблем. Серед проявів нестабільності необхідно виділити затягування процедури роботи Надзвичайних палат в Судах Камбоджі для переслідування за злочини, вчинені в період Демократичної Кампучії (Надзвичайний трибунал Камбоджі), який діє у Камбоджі з 2003 року з метою засудження злочинів «червоних кхмерів», та який активно висвітлюється у засобах масової інформації. Власне, до чинників дестабілізації у Камбоджі належать:

тоталітарне минуле, національна економіка та недовіра до чинної влади.

Мета роботи: проаналізувати чинники нестабільності в сучасній Камбоджі та вказати на небезпеки та перспективи подолання тоталітарного мислення та світобачення всередині країни.

Для дослідження перешкод сталого розвитку сучасної Камбоджі, що виникли внаслідок дій режиму «червоних кхмерів», використовувався сценарний підхід до аналізу проблем та перспектив подолання економічної та політичної нестабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Режим «червоних кхмерів» це тоталітарний маоїстсько-націоналістичний політичний режим, що утримував у Камбоджі владу протягом 1975-1979 рр. В результаті дій «червоних кхмерів» близько 1,7 мільйона людей загинуло внаслідок масових страт, хвороб, голоду і непосильної праці [6].

У 1975 р. встановлено диктаторський режим і виникає Демократична Кампучія. Основою її існування була потужна тоталітарна ідеологія, що пропагувала насильство та ізоляцію. Навіть імена верхівки влади були приховані від громадян Кампучії: влада належала організації «Ангка лоеу», яку очолювали верховні «червоні кхмери». Пол Пот був Братом № 1, Нуон Чеа – Братом № 2, Іенг Сарі – Братом № 3, Та Мок – Братом № 4, а Кхіеу Сампхан – Братом № 5 [10].

В Камбоджі було оголошено «нульовий рік», що означало повне відкидання минулого в масштабах цілого суспільства, відмову від усіх культурних та економічних здобутків людства. В тому числі було заборонено монетарні відносини, релігії, загальну освіту тощо. Натомість запроваджено примусове вивчення марксистської літератури, включно з усіма постановами та документами нової влади.

В основі режиму Пол Пота лежало уявлення про соціальну революцію, яку можна здійснити лише силами «одного вірного мільйона». Для побудови у Кампучії ідеального суспільства влада почала фізично знищувати решту населення, якій не знайшлося місця в «одному вірному мільйоні». Одним з перших кроків нової влади було виселення міського населення в сільську місцевість на примусові сільськогосподарські роботи. Переселенці були об'єднані в трудові комуні, які мали будувати соціалістичне майбутнє згідно з

баченням Пол Пота і його найближчого оточення. Фактично, Кампучія перетворилась у великий трудовий табір. У державі існувала надефективна система в'язниць, а категорії ворогів режиму динамічно зростали. По всій країні створювались Поля смерті, тобто місця масових вбивств.

В результаті таких дій вже у 1978 р. Кампучія поринула в економічний занепад. Для виправлення ситуації «червоні кхмери» розв'язали війну проти В'єтнаму, але в'єтнамські війська швидко перейшли у наступ і вже в грудні 1978 р. зайняли Камбоджу. Протягом наступних десяти років в державі вирувала громадянська війна. Нарешті, у 1993 р. створено Королівство Камбоджа, прийнято конституцію та сформовано новий уряд. У 1998 р. Пол Пот помер, але рештки руху на чолі з Кхіеу Самханом ще намагалися опиратися новій владі. Потім лідер залишків «червоних кхмерів» Іенг Сарі підписав перемир'я з урядом Камбоджі, а останній лідер «червоних кхмерів» Та Мок був заарештований у березні 2000 р. [10].

Однак, навіть із поваленням режиму Пол Пота та оновленням влади сучасна Камбоджа має цілий комплекс викликів, які складають глобальну невирішену проблему – політичну та економічну нестабільність у державі. Її вирішення уряд сучасної Камбоджі намагається розпочати з офіційного засудження злочинів «червоних кхмерів». Для цього у 1997 р. уряд Камбоджі звернувся до ООН по допомогу в створенні Надзвичайного трибуналу у справі «червоних кхмерів». І вже в 2003 році Надзвичайні палати в Судах Камбоджі для переслідування за злочини, вчинені в період Демократичної Кампучії, були сформовані. Процес над чотирма керівниками режиму «червоних кхмерів» розпочався у червні 2011 р. 19 вересня 2007 р. Нуон Чеа був звинувачений у військових злочинах і злочинах проти людяності [6].

30 березня 2009 р. відбувся суд над колишнім головою в'язниці Канг Кек Іеу (під псевдонімом Duch). В результаті йому було висунуто офіційне звинувачення у злочинах проти людяності, а також у військових злочинах, тортурах і вбивствах. 26 липня 2010 р. він був засуджений до 35 років тюремного ув'язнення. 17 листопада 2012 р. з-під варти звільнили колишню «першу леді» Кампучії Іенг Тхіріт у зв'язку зі станом її здоров'я. 7 серпня 2014 р. Нуон Чеа та Кхіеу Сампхана було засуджено до довічного ув'язнення за злочини проти людяності. Нуон Чеа все ще має постати перед Надзвичайним трибуналом Камбоджі за окремими звинуваченнями в геноциді [6].

14 березня 2013 р. помер Іенг Сарі. Справу проти нього припинено. 22 серпня 2015 р. померла Іенг Тхіріт. Провадження у справі проти неї також припинено. Наразі, з-поміж фігурантів відкритих справ: Та Ан, Ім Чаем та Меас Мут. Питання винесення вироків іншим підозрюваним у злочинах режиму Пол Пота залишається відкритим. Варто додати, що процедура провадження Надзвичайного трибуналу Камбоджі періодично затягується, переважно через фінансові проблеми та звинувачення в необ'єктивності з боку громадськості [3].

Проте, перешкоди у роботі Надзвичайного трибуналу Камбоджі є лише проявом глибинних чинників нестабільності у державі, а саме: тоталітарного минулого, стану національної економіки та зростання недовіри до чинної влади.

Щодо першого чиннику нестабільності (**тоталітарне минуле**), то не варто ігнорувати той факт, що цілих чотири роки суспільство Камбо-

джі жило тоталітарною свідомістю, подолати яку не так просто, адже тоталітаризм є результатом глобальної деформації співвідношення «масове» та «індивідуальне». В основі виникнення тоталітарної свідомості індивіда в першу чергу лежить внутрішній конфлікт особистості із середовищем, в якому їй бракує стабільності. Ці суб'єктивні відчуття виникають внаслідок певних критичних та катастрофічних змін у суспільстві. Приєднуючись до тоталітарних рухів, індивід втрачає волю до самостійності, але натомість отримує псевдопочуття єдності з цілим суспільством.

За М. Хоркхаймером та Т. Адорно, свідомість людини, яка прийняла тоталітарну ідеологію та живе в умовах тоталітарної держави, описується влучним словом «хаос», що поступово вироджується в параною. В таких умовах цвітіння ненависті до «ворогів», постійно підживлюється підозрою у зрадах всіх навколо та усвідомленням власного безсилля [13, с. 103].

Стосовно стану **національної економіки**, то Камбоджа є аграрною країною і належить до найбідніших регіонів Азії, незважаючи на те, що за темпами зростання економіки до 2010 р. вона була одним з лідерів швидкозростаючих економік Південно-Східної Азії. Щодо розподілу робочої сили, то 57.6% населення зайняті у сільському господарстві, 15.9% – у промисловості і 26.5% – у сфері послуг (2010 р.). Втім, світова фінансова криза сильно вдарила по економіці Камбоджі – йдеться про ослаблення попиту на продукцію експорту та зменшення загальної суми кредитів. Внаслідок глобального економічного спаду у 2009 р. приріст ВВП Камбоджі скоротився до 0.1%, але піднявся більш ніж на 6% в 2010, а потім сягнув 7% приросту у 2011 р. Також одним із головних завдань, які стоять перед сучасною Камбоджею, є подолання демографічного дисбалансу: більше ніж 50% населення складають громадяни віком до 25 років. Переважно, це люди без освіти і продуктивних навичок, які проживають у сільській місцевості без жодної базової інфраструктури [5].

Згадуючи третій чинник – **недовіру до влади**, зазначимо, що Хун Сен є прем'єр-міністром Камбоджі та лідером Камбоджійської народної партії. Політичні опоненти та частина населення звинувачують саме Хун Сена у внутрішніх проблемах країни – в тому числі у корупції та залежності від В'єтнаму. Природа цих звинувачень сягає корінням ще часів створення нового уряду на зміну «червоним кхмерам» в умовах в'єтнамської військової окупації, що залишило населенню відчуття влади, нав'язаної загарбниками. Також серед закидів до Хун Сена є його залученість до лав Народно-революційної партії Кампучії у минулому. Окрім того, Хун Сен був причетний до корупційного скандалу, пов'язаного з нафтовим багатством та мінеральними ресурсами Камбоджі. Йшлося про звинувачення прем'єр-міністра та його найближчого оточення у проведених таємних переговорах із зацікавленими приватними особами та незаконну передачу права на використання цих ресурсів [3].

В цілому, проаналізувавши чинники нестабільної ситуації в Камбоджі, можна виділити основні **небезпеки та загрози стабілізації держави**, а саме: загострення міжнародного протистояння і популяризація радикальних ідеологій серед населення.

Загострення міжнародного протистояння. Припустимо, що винесення судових рішень щодо справ, які розглядаються Надзвичайним трибуна-

лом Камбоджі, затягнуться ще на десятки років. В результаті, агенти арени міжнародних відносин (США, Китай, ООН) тиснуть на Камбоджу, а нестабільність в країні в свою чергу зростає, оскільки правозахисні організації вимагатимуть від влади конкретних дій. Тим часом, влада не матиме ресурсної підтримки населення, щоб проводити демократичні та економічні реформи. У випадку, якщо Надзвичайний трибунал Камбоджі не внесе вироки основним діячам режиму Пол Пота, міжнародний авторитет країни може бути остаточно підірвано, а потік інвестицій у регіон призупиниться на невизначений термін.

Популяризація радикальних ідеологій. В сучасному камбоджійському суспільстві останнім часом дрейфують думки, що масштаби злочинів режиму Пол Пота були перебільшені в інтересах влади. Частина суспільства переконана, що злочини «червоних кхмерів» – це лише прояви перегинів на місцях. За свідченнями громадян Камбоджі: «Люди не хочуть згадувати минуле. Це ще рана, яка не зажила. Для когось ці спогади занадто важкі, для когось – занадто незручні. В результаті, в атмосфері загального мовчання народжується міфотворчість, яка розцвітає в основному серед молодого покоління, яке не застало часів Пол Пота» [12].

Характерно, що у містечко Анлонг-Венг, де знаходиться могила Пол Пота, стало своєрідним місцем молитов та вшанування пам'яті загиблих. Щодо аргументів самих камбоджійців, то охарактеризувати їх можна словами жительки цього містечка, що втратила за часів режиму «червоних кхмерів» родичів: «Я знаю, це дивно, але я просто роблю, як багато людей тут, просячи щастя у його духа... Я не знаю, як довго я можу продовжувати сердитися на нього, адже він вже мертвий» [8].

Висновки і перспективи. З моменту повалення режиму «червоних кхмерів» пройшли десятиліття, але сучасну Камбоджу поглинули політичні і економічні проблеми. Однією з головних причин нестабільності держави є рудименти тоталітарної свідомості серед громадян держави, до яких додається практика замовчування владою злочинів попереднього режиму. Незадоволення роботою Надзвичайного трибуналу Камбоджі є проявом цих негативних процесів.

Аналізуючи перспективи поліпшення нестабільної ситуації у Камбоджі внаслідок її тоталі-

тарного минулого, можна виділити такі варіанти розвитку подій:

- Надзвичайний трибунал Камбоджі виносить адекватні вироки для решти осіб, що є причетними до втілення режиму «червоних кхмерів». Таке рішення має позитивний вплив на міжнародний імідж Камбоджі серед неурядових організацій та західних демократій. У державу спрямовуються економічні інвестиції, розміщуються виробничі потужності, створюються робочі місця, а відтак вирішується одна з головних економічних проблем сучасної Камбоджі – демографічний дисбаланс суспільства. Довіра до чинної влади зростає, в цілому, політична система поступово стабілізується, сприяючи відмиранню рудиментів тоталітарної свідомості.

- Надзвичайний трибунал Камбоджі не виносить вироки причетним до режиму «червоних кхмерів» та завершує судовий процес. Влада аргументує свою позицію тим, що варто забути помилки минулого та почати будувати єдине і не розколоте суспільство з «чистого аркуша». Відбувається різке похолодання у відносинах з країнами західних демократій та ООН. Вірогідно, влада обирає в якості альтернативи співпрацю з іншими країнами азійського регіону, особливо з Китаєм. При цьому варіанті також цілком вірогідним є економічне піднесення та поступове зростання лояльності суспільства до уряду.

- Судовий процес Надзвичайного трибуналу Камбоджі знову затягується на невизначений термін. Влада не дає чіткої позиції щодо перспектив засудження злочинів режиму Пол Пота, а акцентує увагу світової громадськості на актуальних проблемах сьогодення. Основний наголос робиться на пошуці нових векторів діалогу на міжнародній арені – переважно на економічній співпраці та соціально-культурному обміні. Імовірно, що через деякий час політична система стабілізується, а проблема пам'яті жертв геноциду відходить на третій план.

Отже, найбільш вірогідним розвитком подій вбачається третій сценарій, адже політичний курс влади не дає підстав припустити, що в умовах економічної та політичної нестабільності уряд найближчим часом буде вживати радикальних заходів щодо налагодження роботи Надзвичайного трибуналу Камбоджі та ґрунтовної зміни вектора політики як наслідок.

Список літератури:

1. Chandler D. A History of Cambodia. – Westview Press, 2009. – 382 p.
2. Cook S. E. Genocide in Cambodia and Rwanda: New Perspectives. – Transaction Publishers, 2005. – 320 p.
3. Country for Sale. Global Witness Report [Електронний ресурс] / Global Witness. – 05.02.2009. – Режим доступу до ресурсу: https://web.archive.org/web/20090208135344/http://www.globalwitness.org/media_library_detail.php/713/en/country_for_sale
4. Genocide in Cambodia: Documents from the Trial of Pol Pot and Ieng Sary. Edited by Howard J. De Nike, John Quigley and Kenneth J. Robinson. – University of Pennsylvania Press, 2000. – 584 p.
5. CIA. The World Factbook [Електронний ресурс] / Central Intelligence Agency // The World Factbook, East & Southeast Asia: Cambodia. – March 17, 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/cb.html>
6. Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia for the Prosecution of Crimes Committed during the Period of Democratic Kampuchea Extraordinary Chambers [Електронний ресурс] / ECCC, Cambodia. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ecc, c. gov.kh/en/media-center/press-releases>
7. Jarvis H. Cambodia (World Bibliographical Series). – ABC-Clio Inc, 1997. – 412 p.
8. Munthit K. Cambodians pray at Pol Pot's cremation site decade later [Електронний ресурс] / Ker Munthit // USA Today. – 16.04.2008. – Режим доступу до ресурсу: http://usatoday30.usatoday.com/news/world/2008-04-16-529834412_x.htm
9. Kiernan B. The Pol Pot Regime: Race, Power, and Genocide in Cambodia under the Khmer Rouge, 1975–79. – New Haven: Yale University Press, 2002. – 477 p.
10. Leitsinger M., Tolan C. A timeline of the Khmer Rouge regime and its aftermath [Електронний ресурс] / Miranda Leitsinger, Casey Tolan // CNN. – 17.04.2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://edition.cnn.com/2014/08/06/world/asia/cambodia-khmer-rouge-timeline/>

11. Owen T., Kiernan B. Bombs over Cambodia. The Walrus (Canada). – 2006. – Pp. 62-69.
12. Мещеряков В. Тоска по людоеду [Электронный ресурс] / Мещеряков В. // Новые известия. – 2013. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.newizv.ru/world/2011-07-22/148220-toska-po-ljudoedu.html>
13. Хоркхаймер М., Адорно Т. Диалектика просвещения. Философские фрагменты. – М.-Спб., 1997 г., перевод с немецкого М. Кузнецова. – 312 с.

Биденко А.И.

Национальный университет «Киево-Могилянская академия»

НАСЛЕДИЕ РЕЖИМА «КРАСНЫХ КХМЕРОВ» КАК ОДНО ИЗ ПРЕПЯТСТВИЙ СТАБИЛИЗАЦИИ В СОВРЕМЕННОЙ КАМБОДЖЕ

Аннотация

В статье проанализированы факторы нестабильности в современной Камбодже. Охарактеризованы последствия режима «красных кхмеров» 1975-1979 гг. Рассмотрена роль Чрезвычайного трибунала Камбоджи. Внимание акцентировано на факторах и угрозах дестабилизации социально-политической системы государства. Предложено видение перспектив преодоления тоталитарного прошлого Камбоджи.

Ключевые слова: Камбоджа, красные кхмеры, геноцид, тоталитаризм, трибунал.

Bidenko A.I.

National University of «Kyiv-Mohyla Academy»

HERITAGE OF THE KHMER ROUGE REGIME AS AN OBSTACLE TO STABILITY IN MODERN CAMBODIA

Summary

The article analyzes the destabilizing factors in modern Cambodia. Effects of the Khmer Rouge regime (1975-1979) were characterized. The role of the Khmer Rouge Tribunal was reviewed. The main attention was focused on the risks of destabilizing the sociopolitical system of the state. The vision of prospects for overcoming the totalitarian past of Cambodia was proposed.

Keywords: Cambodia, Khmer Rouge, genocide, totalitarianism, tribunal.